

ԿՐՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Տ. ԱՂԱՍԻ ԶԿԱՆԱ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

ՆՈՐԻ ԵՎ ԿՅԱՆՔ

(Աստվածաշնչային թարգմանությունների մասին)

Աստվածաշնչային ընկերության կողմից 1997 թ. հրատարակված գրաքար Աստվածաշնչի սկզբում գետեղված է երջանկահիշատակ Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի Հայրապետական խոսքը: Վեհափառ Հայրապետը շատ դիպուկ է նկատել մի կարևոր իրողություն. «Ժիշտ է, որ մենք ունենք աշխարհաբար թարգմանություններ, թե՛ արեւելահայերեն եւ թե՛ արեւմտահայերեն ճիշդերով: Բայց գրաքարը ունի մի այնպիսի առանձնակի գրաչափություն, արտայայտության համառոտակիություն, ճշգրտության մրբերանգություն, որոնք դժուար կարող են ամբողջական հարազատությամբ վերարտադրուել որևէ արդիական թարգմանությամբ»:

Երբեմն գրաքար որևէ բառ կարող է ունենալ մի քանի իմաստներ, փոխաբերական իմաստով գործածություններ: Արդիական թարգմանությունները հաճախ գործածում են տվյալ բառի իմաստներից որևէ մեկը, ինչը միշտ չէ, որ ընդունելի է: Այդպիսի դեպքերում, չնայած որ թարգմանությունը ճիշտ է լինում, որովհետև թարգմանիչն այդ մույն բառի արտահայտած իմաստներից մեկն է գետեղում թարգմանության մեջ, սակայն հաճախ դրանից տուժում է աստվածաշնչյան մտքի մրբությունը և ասելիքի անբողջությունը: Եթե բառը մի քանի իմաստներ ունի, ապա պետք է տվյալ իմաստի և խորհրդի վերհամամար որոշել, թե որ բառը պետք է գործածվի: Եվ հիմնականում թարգմանության խմբագիրն ինքը, որն անպայման պետք է քաջատեղյակ լինի Եկեղեցու վարդապետությանը և Աստվածաշնչի գրքերի՝ Եկեղեցու կողմից ընդունելի մեկնությանը, պետք է նկատի մրբերանգային խախտումը թարգմանության մեջ և այն կարգավորի բառիմաստի ճիշտ օգտագործմամբ:

ՈՉ ՑԱՆԿԱԼԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՕՐԻՆԱԿ

Քննարկենք Մատթեոսի Ավետարանի Զ գլխի 25-րդ համարը: Նշենք, որ այս համարի թարգմանությունը ոչ միայն հայերեն, այլև մյուս լեզուներով հաճախ չի արտահայտում այն մրբերանգայնությունը, որն առկա է Աստվածաշնչի այս հատվածում: Խոսքը հիմնականում վերաբերում է Աստվածաշնչի գրաքար բնագրում գործածված *ոգի* (հոգի) բառին, որը բազում հրատարակություններում թարգմանված է *կյանք* բառով: Ահա Մատթեոսի Ավետարանի Զ գլխի 25-րդ համարի բովանդակությունն ըստ 1994 թ. հրատարակված արևելահայերեն Աստվածաշնչի մոր թարգմանության. «Դրա համար ասում եմ ձեզ. ձեր *կեանքի* համար հոգ մի՛ արեք, թե ի՞նչ պիտի ուտեք կամ ի՞նչ պիտի խմեք, եւ ոչ էլ ձեր մարմնի համար, թե ի՞նչ պիտի հագնեք. չէ՞ որ *կեանքը* աւելին է, քան կերակուրը, եւ մարմինը՝ քան զգետը»:

Ինչպես կարելի է ակատել հատկապես վերջին շրջանի հրատարակություններից, թարգմանություններում շեշտը հիմնականում դրվում է ընթերցող լայն շրջանակների համար նախադասությունների իմաստը դյուրըմբռնելի դարձնելուն: Եվ տվյալ տեսքով նախադասությունը շատ հեշտ կարող է հասկանալ յուրաքանչյուր մարդ: Փոխարենը, սա-
կայն, նախադասությունը դժվարըմբռնելի է դառնում *կյանք-ը հոգի-ով* փոխարինելու դեպքում. «Հոգ մի՛ արեք ձեր *հոգու* համար, թե ի՞նչ պիտի ուտեք կամ ի՞նչ պիտի խմեք ... չէ՞ որ *հոգին* ավելին է, քան կերակուրը» և այլն: Իրոք, թվում է, թե ի՞նչ կապ ունի հոգին չէ՞ որ *հոգին* ավելին է, քան կերակուրը» և այլն: Իրոք, թվում է, թե ի՞նչ կապ ունի հոգին կերակրի կամ ըմպելիքի հետ, և քանի որ գրաբարում *հոգի* կամ *ոգի* բառն ունի նաև փո-
խաբերական գործածությամբ *կյանք* իմաստը, ապա թարգմանի կարծիքով շատ տրամա-
բանական և միակ ճիշտ ձևը *հոգին կյանք* թարգմանելն է:

Այս տրամաբանությունն է իշխում Աստվածաշնչի բազում հրատարակություններում: Սկսած քսաներորդ դարի հենց սկզբից՝ Աստվածաշնչի մեր արևմտահայերեն և հետո էլ արևելահայերեն գրեթե բոլոր հրատարակությունները *հոգիի* փոխարեն ունեն *կյանք* բա-
ռը: Նույնն է պատկերը նաև Աստվածաշնչի անգլերեն հրատարակություններում. դրան-
ցում ևս գործածված է *կյանք (life)* բառը¹: Մատթեոսի Ավետարանի Զ զվի 25-րդ համարն այս անգամ ձևով է նաև Օքսֆորդի և Քեմբրիջի համալսարանների 1912 թ. հրատարակված Աստվածաշնչում: Նույն *կյանք (vie)* բառն է գործածված ֆրանսերեն հրատարակությու-
ններում²:

Այն փաստը, որ թարգմանություններում հաճախ միտում կա դժվարըմբռնելի նախա-
դասությունները պարզեցնել որևէ բառի երկրորդական կամ երրորդական իմաստների
օգտագործմամբ, երևում է Մատթեոսի Ավետարանի հենց այս անգամ հատվածի ազատ
թարգմանություններից: Անգլերեն հրատարակություններից մեկում ամբողջովին դուրս է
թողնված անգամ *կյանք* բառը: Սրանով նախադասությունն ավելի բարդ է դարձել,
սակայն իմաստն ըստ թարգմանի՝ դյուրըմբռնելի. «Դրա համար ասում եմ ձեզ. մի՛
մտահոգվեք կերակրի և ըմպելիքի համար, որոնց կարիքն ունեք, *որպեսզի ողջ մնաք (to
stay alive)*³: Գրեթե անոյն ազատ թարգմանությունն է նաև ֆրանսերեն հրատարակությու-
ններից մեկում *ապրելու համար (pour vivre)*⁴:

Այս հատվածի նման ազատ մի թարգմանություն կա նաև մեր հայերեն հրատարակու-
թյուններից մեկի մեջ: Ըիշտ է, թարգմանիչն այնքան էլ չ'ի հեռանում բնագրից, ինչպես

¹ Նշենք այդ հրատարակություններից մի քանիսը.

The New Jerusalem Bible, Doubleday & Company, INC., Garden city, New York.

The Holy Bible, containing the Old and New Testaments, translated out of the original tongues and with the former translations diligently compared & revised, King James Version 1611, American Bible Society, New York.

New American Standart Bible, containing the Old and New Testaments, the New Open Bible, study edition, Thomas Nelson publishers, Nashville.

² La Bible, traduction œcuménique, édition intégrale, 1988.

La Sainte Bible qui comprend l'Ancien et Nouveau Testament traduits sur les textes originaux hébreu et grec par Louis Segond docteur en théologie, nouvelle édition revue, Paris, 58, rue de Clichy, 58, 1931.

³ Holy Bible, Good News colour reference edition.

⁴ La Bible, Ancien et Nouveau Testament, avec les Livres Deutérocannoniques, traduite de l'hébreu et du grec en français courant, Alliance Biblique Universelle, Société biblique française, 1990.

անգլերեն և ֆրանսերեն հիշյալ հրատարակություններում է, սակայն այստեղ էլ նկատելի է, որ թարգմանչի նպատակն է եղել նախադասությունը հեշտ ընկալելի դարձնելը: Նախադասության իմաստը պարզեցնելու համար նա *կյանք* բառի կողքին ածական է ավելացրել և գրաբար *ոգի* կամ *հոգի* բառը թարգմանել է *երկրաւոր կեանք* արտահայտությամբ: Նախադասությունն ստացել է հետևյալ տեսքը. «Մի՛ հոգ ընէք ձեր *երկրաւոր կեանքին* համար, թէ ի՛նչ պիտի ուտէք կամ ի՛նչ պիտի խմէք»⁵:

Այս հատվածի բացատրությանն անդրադառնալով՝ *կյանք* բառն է օգտագործում նաև Մաղաքիա արքեպս. Օրմանյանն իր «Համապատումի» մեջ: Օրմանյանն այսպես է բացատրում. «Հոգ մի տարեք, թե ձեր *կյանքը պահպանելու համար* ինչ պիտի ուտեք կամ ինչ պիտի խմեք»: Նշենք նաև, որ Օրմանյանը ոչ թե Ավետարանների թարգմանությունն է կատարել, այլ պարզ խոսքերով բացատրել է Ավետարանը:

989 թվականին գրված Էջմիածնի Ավետարանում⁶ Մատթեոսի Ավետարանի 2 գլխի 25-րդ համարն այս ձևով է. «Մի հոգայք վասն *ոգւոց* ձերոց զինչ ուտիցէք կամ զինչ ընպիցէք... ոչ ապաքէն *ոգի* առաւել է քան զկերակոր»։ Նախադասությունն այս ձևով է նաև 1857 թ. հրատարակված Աստվածաշնչում⁷ և Էջմիածնի մի հնատիպ հրատարակության մեջ⁸: Այսինքն՝ գրաբար բոլոր հրատարակություններում և ձեռագրերում միայն *ոգի* բառն է գործածված: Գնահատելի և գովելի են հատկապես Աստվածաշնչի ռուսերեն նորագույն հրատարակությունները, որոնք նախանձախնդրորեն ջանում են հարազատ մնալ հունարեն բնագրին և այս հատվածում էլ պահպանել են հունարենի *ոգի* - *ψυχή* բառի իմաստը՝ այն արտահայտելով *душа* բառով:

ՈԳԻՆ ԿՅԱՆՔ ԹԱՐԳՄԱՆԵԼՈՒ ՆՆԱՐԱՎՈՐ ՆԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ոգի բառի դիմաց Հայկազյան բառարանը տալիս է հետևյալ բացատրությունը՝ *ψυχή*. Anima. animus. πνευμα. spiritus. շունչ կենդանի կամ կենդանույ, հոգի անմարմնոց և բանականաց և շնչաւորաց. սիրտ. յօժարութիւն սրտի. անձն. *կեանք*⁹: Աճառյանի արմատական բառարանում *հոգի* բառի փոխաբերական իմաստներից մշտնապես են հետևյալները՝ անձ. մարդ. շունչ. սատանա. սիրտ. կյանք. կենդանություն¹⁰: Խոսքաբանական Հայերեն-

⁵ Աստուածաշունչ Նոր Կտակարան Քրիստոս Յիսուսի, պատկերազարդ, համեմատությամբ այլ թարգմանութեանց գրաբարէ աշխարհարարի վերածնց Գարեգին Եպիսկոպոս Տրապիզոնի, տպագրուած Թուրքիայի եղբայր ծախքով «Հայ Կեդրոն»-ի մէջ, Պուէճու Այրէս, Արժանթին, 1943:

⁶ L'Evangile Arménien, édition phototypique du manuscrit N° 229 de la bibliothèque d'Etchmiadzin, publiée sous les auspices de M. Léon Mantacheff par Frédéric Macler, professeur à l'école nationale des langues orientales vivantes, Paris, librairie Paul Geuthner, 13, rue Jacob (VIe), 1920.

⁷ Աւետարան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ի Վիէննա, ի վանս պաշտպան Ս. Աստուածածնի:

⁸ Աւետարան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, տպագրեալ հրամանաւ Սինոդի Սրբոյ Էջմիածնի, ի Վաղարշապատ, ի տպարանի Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի, 1884 - ՌԵԼ Գ:

⁹ Նոր բառագիրք Հայկազեան լեզուի, հտ. Բ, Վենետիկ, 1838, էջ 503:

¹⁰ Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հտ. Գ, Երևան, 1977, էջ 107:

¹² Ներածությունում Նոր Կտակարանի, պատրաստեց՝ Եզմիկ ծայրագույն վարդապետ Պետրոսյանը, դոկտոր աստվածաբանության, Բ տպագրություն, Ս. Էջմիածին, 1996, էջ 14:

ների, երկու որդիների, չար մշակների, հարսանեկան խրախճանքի մասին առակները և այլն: Եվ Մատթեոսի Ավետարանի Զ գլխի այս հատվածն այլաբանական առակ չէ, այլ՝ Քրիստոսի պատվիրանը երկրային հոգսերով չտարվելու, ինչը Տերը բացատրում է հասարակ ժողովրդի համար հասկանալի օրինակներով: Եվ եթե Քրիստոս ցանկանար *կյանք* ասել, ապա այստեղ հենց *կյանք* էլ կասեր, և եթե *հոգի* է ասել, ուրեմն հատուկ նպատակ է ունեցել:

Բարսեղ Մաշկկորցի իր «Հորդորակներում» օգտագործել է Մատթեոսի Ավետարանի այս համարը՝ գործածելով *հոգի* բառն այնպես, ինչպես որ Աստվածաշնչի գրաբար թարգմանության մեջ է: Եվ Մաշկկորցու «Հորդորակների» արևմտահայերեն թարգմանության մեջ թարգմանիչը շատ ճիշտ ձևով պահպանել է *հոգի* բառը¹³:

Երբ *հոգու* փոխարեն օգտագործում ենք *կյանք* բառը, մի շատ կարևոր նրբություն վրիպում է ընթերցողի աչքից ու մտքից: Ավետարանական այս հատվածը շեշտում է ոչ միայն երկրային հոգսերով չտարվելը, այլև հոգու կարևոր դերը, և քանի որ թվում է, թե հոգին կապ չունի ուտելու և խմելու հետ, ապա ավելի նախընտրելի է համարվում այստեղ գործածել *կյանք* բառը: Եվ մնալով դեպքում կորչում է հոգու և մարմնի միավորության պատկերացումը, քանի որ միտքն այլևս ամբողջովին այլ հարթություն է տեղափոխվում, այլ իմաստ է ձեռք բերում. հիմնականում շեշտվում է սնվելու հոգսը, որն ամհրաժեշտ է ապրելու, կյանքի գոյությունը պահպանելու համար, այսինքն՝ միտքն ամբողջովին մտնում է վերը նշված ազատ թարգմանություններին, որոնցից ընդհանրապես դուրս էր թողնված մեզ հետաքրքրող բառը: Այսպիսի թարգմանության դեպքում շեշտվում է միայն մեկ բան՝ հոգսով չտարվելը, մինչդեռ հակառակ պարագային, բացի այս պատվիրանից, առկա է նաև մի կարևոր ուսուցում մարմնի և հոգու միավորության մասին:

Եկեղեցու Հայրերը և եկեղեցական մեծ հեղինակները ևս անդրադարձել են Մատթեոսի Ավետարանի այս համարին՝ տալով կարևոր բացատրություններ: Հոգու համար բառերը հակադրված են հաջորդող *մարմնի համար* բառերին, և երանելի Օգոստինոսի կարծիքով դրանք չի կարելի հասկանալ միայն հոգու իմաստով, այլ նաև՝ կյանքի: Հովհան Ոսկեբերանը մեկ այլ բացատրություն է տալիս: Ընդունելով, որ այստեղ *հոգի* բառը պետք է լինի՝ նա ասում է, թե *հոգու համար* է ասված ոչ թե այն պատճառով, որ հոգին կերակրի կարիք ունի, այլ այստեղ Փրկիչը պարզապես դատապարտում է վնասակար սովորությունը, այսինքն՝ Ոսկեբերանը շեշտում է *հոգևոր* արատի դատապարտումը¹⁴:

Նման դիպուկ բացատրություն են տալիս և մեր Եկեղեցու Հայրերը: Ստեփանոս Սյունեցու՝ Մատթեոսի Ավետարանի մեկնությունից երևում է, որ ըստ նրա այստեղ անպա-

¹³ Բարսեղ Մաշկկորցի, Յորդորակներ, աշխարհաբարի վերածեց՝ Ամուշաւան վրդ. Դանիէլեան, Անթիլիաս, 1980, էջ 328:

¹⁴ Օգոստինոսի և Ոսկեբերանի կարծիքների մասին տե՛ս Толковая Библия или комментарий на все книги Св. Писания Ветхаго и Нового Завета, том 3, Новый Завет, Петербургъ, 1911-1913, ст. 134.

ման *հոգի* բառը պետք է լինի¹⁵: «Մեկն իրավամբ կհարցնի. եթե հոգին առանց մարմնի չի կերակրվում տեսանելի կերակուրներով, և առանց հոգու մարմնի համար էլ անպիտան են կենդանությունը, ապա ինչո՞ւ կերակուրը և ըմպելիքը հոգիների համար ասվեց, իսկ զգեստ-զգեստները, ապա ինչո՞ւ կերակուրը և ըմպելիքը հոգիների համար ասվեց, իսկ զգեստ-զգեստները՝ մարմինների»¹⁶: Այս հարցից սկսած Սյունեցին գեղեցիկ կերպով շեշտում է հոգու և մարմնի միավորության այն գաղափարը, որն ամփոփված է Մատթեոսի Ավետարանի Զ 25 տողում: *Հոգի* և *մարմին* բառերն օգտագործված են այն պարզ պատճառով, որ առանց մարմնի հոգու համար պիտանի չեն կերակուրները, և առանց հոգու էլ մարմնի համար պիտանի չեն հագուստները: Կարո՞ղ ենք արդյոք այսպիսի գեղեցիկ եզրակացություն անել այն դեպքում, երբ *հոգին՝ կյանք* է թարգմանվում, կամ էլ այս բառն ընդհանրապես դուրս է գետնից: Իհարկե՞ ոչ:

Մի գեղեցիկ անդրադարձով Սյունեցին ընդամենը մեկ նախադասությամբ բացատրում է *հոգի* բառի գործածության պատճառը: Զգալի գործությունները, որոնցով կերակրվում են կենդանիները, այսինքն՝ հոտոտելիքը, ճաշակելիքը և շոշափելիքը, հոգու ազդեցություններ են և ո՛չ մարմնի, այդ իսկ պատճառով էլ կերակուրը և ըմպելիքը հոգու համար ասվեց¹⁷: Հոգու և մարմնի միավորությանը շատ ավելի մանրամասն անդրադառնում է Ղազար Զահկեցին: Նա չնայած մեկնություն չի գրել Մատթեոսի Ավետարանի այս հատվածի վերաբերյալ, սակայն նրա բացատրությունն ամբողջովին դրան է վերաբերում և կարծես թե այս համարի դիպուկ մեկնությունը լինի:

Զահկեցու բացատրությամբ մարդը միայն հոգի չէ և ոչ էլ սոսկ մարմին, այլ երկուսի միավորությամբ է կատարյալ մարդ: Հոգին երբեք [մարդու երկրային կյանքի ընթացքում] առանձնաբար չի գործում, և ոչ էլ մարմինն է առանձնաբար գործում: Ծնրադրությունը [աղոթքի ժամին] երբեք առանց հոգու չէ, թեպետ մարմնով է, և ոչ էլ ճաշակումը՝ առանց հոգու, քանզի միավորությամբ է լինում թե՛ մարմնավորը, թե՛ հոգևորը: Ծնրադրությունը հոգևոր է, իսկ հացի և ջրի ճաշակումը՝ մարմնավոր, բայց մարդն ամեն ինչ գործում է այս երկուսի [մարմնի և հոգու] միավորությամբ¹⁸: Հոգու և մարմնի միավորության մասին ահա այսպիսի գեղեցիկ պատկերացում կարող ենք կազմել Մատթեոսի Ավետարանի Զ զլխի 25-րդ համարի իմաստային ճիշտ թարգմանության և դրա համառոտ բացատրությունն իմանալու դեպքում:

¹⁵ Սյունեցու մեկնության արևելահայերեն թարգմանության մեջ մի ակնհայտ անհամապատասխանություն կա: Մեկնության մեջ նախ բերվում են ավետարանական համարները և ապա տրվում է մեկնությունը: Սյունեցին մեկնությամբ բացատրում է *հոգի* բառի գործածությունը, մինչդեռ ավետարանական մեջբերման մեջ *հոգի* բառն ընդհանրապես չկա, որովհետև թարգմանիչը մեջբերումները կատարել է Աստվածաշունչի արևելահայերեն թարգմանությունից, որտեղ օգտագործված է *կյանք* բառը: Սյունեցին ինքը երբեք չէր կարող *կյանք* բառով մեջբերում անել, որովհետև գործածել է գրաբար Աստվածաշունչը, իսկ գրաբար օրինակներում միայն *ոգի* բառն է առկա:

¹⁶ Ստեփանոս Սյունեցի, Չորս Ավետարանների համառոտ մեկնությունը, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 1997, էջ 57:

¹⁷ Ստեփանոս Սյունեցի, *Ազվ. աշխ.*, էջ 57-58:

¹⁸ Ղազար Զահկեցի, Աստուածաբանական Դրախտ Ցանկայի, վերատպելի ի տպարանի Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղեմ, 2002, էջ 207: